

Adres redactie en
administratie:
Bureau Hoofdraadsman.
Coornherthuis,
Hoofdstr. 84, Driebergen
Telefoon 03438-2878
Redactie:
A. Zoetebier
Frank Spoelstra

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCHE GEESTELIJKE VERZORGING VOOR MILITAIREN. NR. 12 - DECEMBER 1976 - 15e JAARGANG

Abonnementsprijs f 6,— per jaar, te storten op postgirorekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen.
Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling.

Vaste medewerkers

Bert van de Kamp
Wim Heij
Karel Bloema
Rien Robijns
Bert Vuijsje
Hans van Wissen
Leo van Opzeeland

Over het milieu

leest u op pag. 2

- ★ Milieu
- ★ Defensie
- ★ TBR (2)
- ★ Sealand
- ★ Films
- ★ Flora Purim

Een voetballer die weet wat gras is

onze houding tegenover de natuur

Bijgaand artikel namen wij (iets bekort) met toestemming over uit het jongste nummer van Natuurbehoud (7e jrg. nr. 4, november 1976). Dit kwartaalblad van de Vereniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland wordt gratis aan de leden van de vereniging toegezonden (oplage 260.000). Lid worden kost minimaal f 20,- p.j. en kan door storting op giro 9933 van de vereniging te 's-Graveland. Schrijver Frits Maas, eindredakteur van Natuurbehoud, vestigt in verstaanbare taal de aandacht op de noodzaak van een nieuwe levensstijl van mensen in hun eigen directe leef- en werksituatie. Hetzelfde gebeurt in „Over het milieu”, jaarboekje 1976, evenals Ego een uitgave van het Bureau Hoofdraadsman, Coornherthuis, Hoofdstraat 84, Driebergen. Dit helder geschreven en met vele foto's en tekeningen geïllustreerde boekje wordt in deze decembermaand aan onder meer Ego-lezers toegezonden. Het is vooral bedoeld om de discussie te stimuleren over de – ook in dit artikel aangeroerde – problemen van milieubeheer, grenzen aan de groei, eenvoudiger levensstijl e.d. en wat een ieder daaraan zelf kan doen.

Er lijkt geen twijfel mogelijk. Je ziet het aan de bloemetjes op de zomerjurken in Kampen, je ziet het aan de natuurfilms op Nederland 2, aan de hausse in vogelboeken, aan de liefde waarmee stadstuinjes worden verzorgd, aan menig behangetje ook: de Nederlander staat welwillend tegenover de natuur.

Toch zijn er ook voortdurend berichten over kleinere en grotere aantastingen van natuur en landschap, over milieuverontreiniging in allerlei vorm. Nog steeds rollen de plannen voor wegen, stadsuitbreidingen, industriecomplexen en ruilverkavelingen van de tekentafels. Rust in natuurgebieden is nauwelijks meer te vinden. Menselijke aanwezigheid in hetgeen ons land aan natuur nog rest, kost per jaar duizenden hectaren aan branden, vertrapping en ernstige vervuiling. Wie het zo bekijkt heeft alle reden somber te zijn. Maar is er meer. Velen blijken bereid hun vrije zaterdag te gebruiken voor het onderhoud van knotwilgen en heide, het gebruik van de fiets neemt toe, huisvrouwen discussiëren over „Verwerven of versoberen”, de Koningin benadrukt in haar kersttoespraak uitdrukkelijk de

betekenis van een persoonlijke inzet terwille van natuur en milieu, buurtbewoners knokken voor autovrije straten en binnen de kerken, binnen de vakbeweging en binnen de politieke partijen ontmoet men steeds meer mensen die vraagtekens zetten achter onze manier van leven die in velerlei opzicht zo fnuikend blijkt voor natuur, milieu en landschap.

Het is een onderstroom in de samenleving, die misschien weinig spectaculair, maar wel zeer duidelijk aanwezig is. Er zijn honderdduizenden bij betrokken, mensen met hun auto's, hun kleurentelevisie, hun wasautomaten. Gewone mensen dus in de westerse samenleving van het Nederland van nu. Maar tegelijk mensen die piekeren over de toekomst, niet verder willen met hun welvaart, af en toe dwarsliggen als ze er toch bijna toe gedwongen worden door eigen familie, door vrienden, door de baas. Het zijn de nieuwe reactionairen in onze wereld van groter, sneller, sterker, witter en beter. En ze geven hoop, zeker als het gaat om het behoud van de natuur.

Geen pretje

We leven in een drukke, overladen maatschappij. Ook wat de beelden betreft die ons dagelijks via krant, boek en tijdschrift, via film en televisie, via foto en dia bereiken. Ook in de vakantie doen we talloze nieuwe indrukken op. Dat heeft zijn charme. We leren zo wat van natuur en landschap uit andere streken, uit andere landen kennen. Een voorrecht van de 20e eeuw.

Vroeger was zoiets nauwelijks mogelijk: de natuur buiten de onmiddellijke woon- en werkomgeving was vaak onbekend terrein. De stad en het dorp zijn eeuwenlang het veilig onderkomen van de mens geweest. Wat buiten stad of dorp lag, was, afgezien van wat weilanden en akkerland, woest en ledig. Kloosters en kastelen vormden de enige menselijke bebouwing in hele landstreken. Alle vormen van de huidige massa-communicatie bestonden niet.

Vakantie en vrije tijd in de tegenwoordige betekenis waren tot aan het begin van deze eeuw slechts aan een zeer klein gezelschap voorbehouden; de mogelijkheden tot reizen waren uiteraard beperkt. Het min of meer ontspannen wandelen, luieren en genieten van de natuur zoals we dat nu kennen, was er niet bij. Integendeel, het verblijf in bos en veld bleek lang niet altijd een pretje. Niet voor niets ziet het oude wegenpatroon er in tal van streken krom en bochtig uit. Er waren immers vele redenen om in de meest letterlijke zin een eindje om te lopen: ondoordringbare venen, donkere bosgedeelten, dicht struikgewas, giftige slangen en al of niet duistere geesten. Veel ruimte voor het verwerven van kennis of het ervaren van de schoonheid van de natuur bleef er in de meeste gevallen niet over.

Maar ook tegenwoordig blijkt dit laatste het geval, zij het om totaal andere redenen. De meeste van ons leven in steden of althans sterk verstedelijkte gebieden. Door het veelvuldig gebruik van de auto zijn vele natuurlijke invloeden als kou, regen, wind en het geuren van de grond ontwend. Het aantal mensen dat echt langere tijd door natuurgebieden trekt is beperkt. De beleving van de natuur zelf hebben we

al te vaak in de consumptieve sfeer getrokken: we willen te veel, we zijn te haastig en de indrukken die we opdoen verworden soms tot een soort wegwerpartikelen. Dat krijgen gelukkig steeds meer mensen in de gaten. Ze beseffen dat de natuur meer is dan mooie foto's, televisiefilms, reisgidswaarheid en klapstoeltjes aan de rand van het bos. Daarom gaan steeds meer mensen gelukkig ook weer wandelen. Ze merken dan dat het beleven van de natuur niet alleen met zien te maken heeft, maar ook met voelen, ruiken, luisteren en proeven. Ze merken ook wat de natuur voor de mens kan betekenen, dat de mens, juist tegenover de natuur, zijn eigen grenzen moet leren kennen en dat bescheidenheid de mens kan sieren.

Al zulk soort zaken ervaren we als we er zelf op uit gaan, ook als het in herfst en winter minder mooi weer is. Daarbij is het jammer dat we zo vaak eerst de auto moeten nemen om ergens te komen. Het streven naar groengebieden vlakbij de grote steden, de aanleg van parken binnen nieuwe wijken en het zorgvuldig bewaren van oudere groenvoorzieningen dan ook niet genoeg worden ondersteund.

Gelukkig genieten velen van ons van de mogelijkheden dicht bij huis. Maar ook dan kunnen we ons niet onttrekken aan een door cultuur en samenleving gerichte kijk op de natuur. Wat dit betreft hieronder drie voorbeelden: de dood, het bijzondere in de natuur en het nut der dingen.

Een oud wild zwijn

Neem nu de dood. Het nog steeds groeiend onvermogen in onze samenleving om met de dood om te gaan uit zich in onze eenzijdige gerichtheid op het leven in de natuur. Met name het jonge leven interesseert ons sterk, roept gevoelens van ontroering en vertedering op. Zo genieten jonge hertjes, wilgenkatjes en opkomend zaad onze onverflauwde belangstelling. Zo spreekt ook de bloem als symbool van schoonheid en voortplanting sterk tot de verbeelding. Maar hoe een oud wild zwijn achter in het bos aan zijn eind komt interesseert maar bar weinigen. En als een oude boom, vermolmd en de dagen zat, door de storm is geveld, vinden we dat maar zonde. We schuiven aldus de dood in de natuur voor ons uit, verdringen zijn noodzakelijke aanwezigheid en vermijden de combinatie „leven en dood” liever door te spreken van „kringloopsysteem”.

De behoefte om in de beleving van de natuur te grijpen naar het bijzondere, de uitschieters, de succesnummers doet ook denken aan andere sectoren van de maatschappij. Wie wel eens *Story of Mix* leest, weet er alles van. Zo blijken roofvogels voor velen net even iets meer te hebben dan andere vogels. Zo horen we graag over *zeldzame* planten en dieren. Bepaalde natuurgebieden prijzen we om hun *rijke* flora en fauna. Het machtige, het sterke, het extravagante wint het in onze belangstelling van het alledaagse, het minder spectaculaire. Veel mensen zoeken tijdens hun vakantie op de Veluwe naar de eeuwenoude eik zonder te weten welke boomsoort er nu eigenlijk in hun eigen straat staat. De terugkeer van een

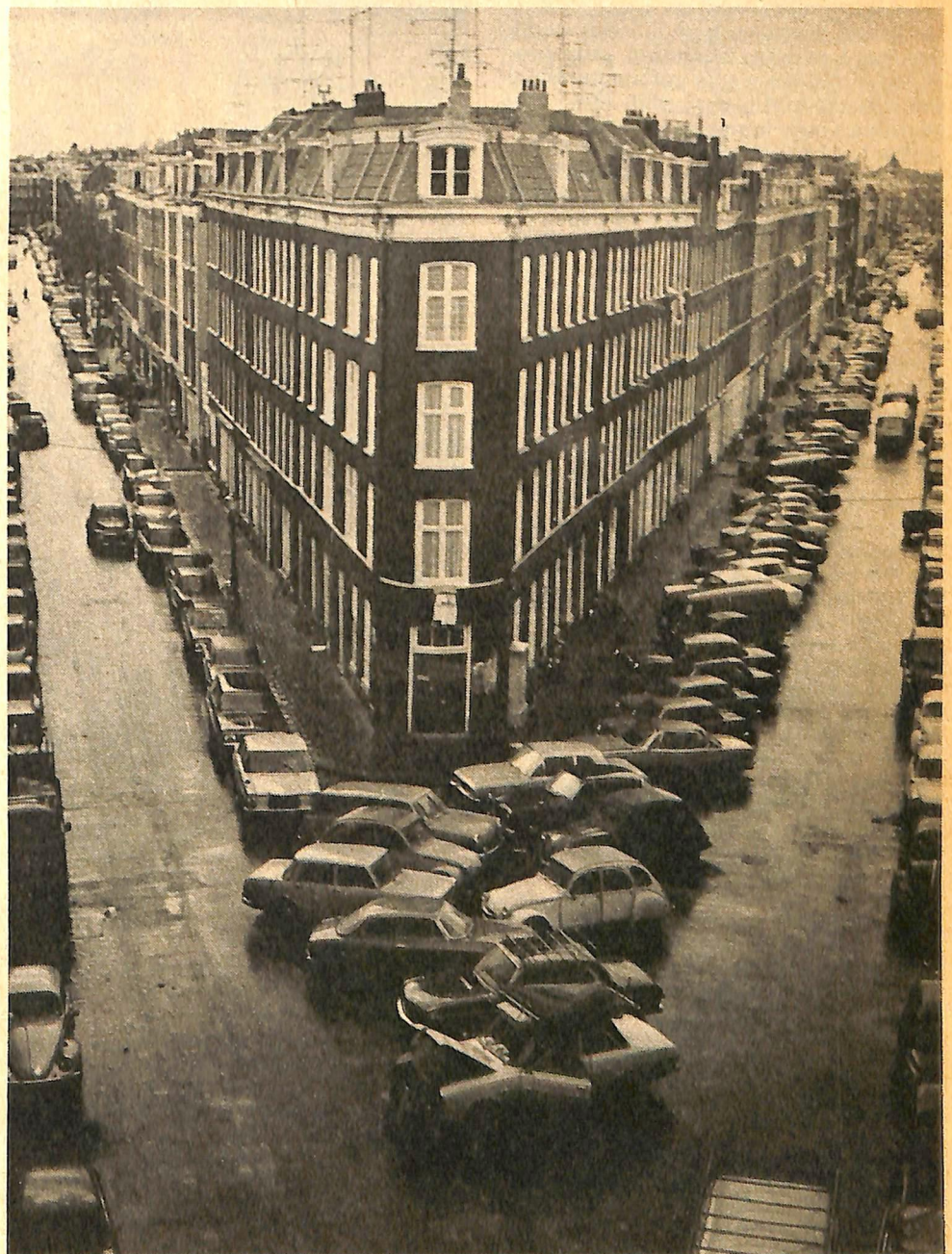
spaarzame ooievaar wint het in belangstelling van de huismus waar we de hele winter plezier van kunnen hebben. En de voetballer die weet wat gras is, behoort tot de uitzonderingen. Misschien zouden we bij onze belangstelling voor de natuur ook wel wat stapjes terug kunnen doen en het dichterbij huis zoeken. Want wie in de eigen straat, de eigen buurt, de eigen streek de natuur heeft leren waarderen, zal ook het streven naar natuur- en milieubehoud in breder verband gemakkelijker kunnen ondersteunen.

Het nut der dingen

Omdat onze samenleving voor een groot deel gebaseerd is op techniek, economie en doelmatigheid, zijn we geneigd aan het nut van een groot aantal zaken grote waarde toe te kennen. „Wat doen we er mee, wat kopen we er voor?“, zo wordt vaak gereageerd. Deze mentaliteit is ook lange tijd doorslaggevend geweest voor onze houding tegenover de natuur. De landbouw is er vanouds op gebaseerd geweest. Daarbij denke men niet alleen aan akkerbouw en veeteelt, maar ook

bijv. aan het houden van bijen, het aanleggen van grienden, het gebruik van akkermaalshout, het kweken van bloemen en het inrichten van kruidentuinen. Toen eenmaal door nieuwe vindingen in de farmacie, de chemie en de fabrieksmatige productie van bouwmaterialen de directe behoefte aan natuurlijke produkten was weggefallen, bleek het nut én de belangstelling vaak plotseling verdwenen.

Maar niet alleen in economische zin komt het nut, het nut voor de mens wel te verstaan, sterk naar voren. Steeds duidelijker wordt het dat voor veel mensen de natuur ook op heel andere wijze zin en betekenis heeft. Elementen als schoonheid en ruimte, rust en ontspanning, verwondering en overgave spelen hier een rol. Ze hebben misschien niet altijd een vooraanstaande rol in onze houding tegenover de natuur gespeeld, maar waren wel altijd degelijk aanwezig. Schilders, dichters, verliefden en kinderen bleken er vaak het meest oog voor te hebben: vorm zonder betekenis, kleur zonder bedoeling, het

Amsterdamse negentiende-eeuwse wijk: woonomgeving zeker ook bepalend voor de houding tegenover de natuur

nietige evenwaardig aan het grootse, de natuur om de natuur.

Toch is een dergelijke onbevangen instelling eigenlijk altijd een uitzondering geweest. Zelfs onze heel vroege voorouders kenden aan de natuur, of aan elementen daaruit, al gauw allerlei bovenmenselijke, zo men wil religieuze krachten toe. In sagen en mythen, in allerlei vormen van folklore en symboliek zijn hier voorbeelden van te vinden. Mens, natuur en kosmos waren lange tijd niet zo gescheiden als bij ons; er was altijd wel iets van een besef dat de mens in tal van opzichten van de natuur afhankelijk is. Zo'n besef leidt tot iets dat we ietwat plechtig met „eerbied” en „schroom” kunnen aanduiden.

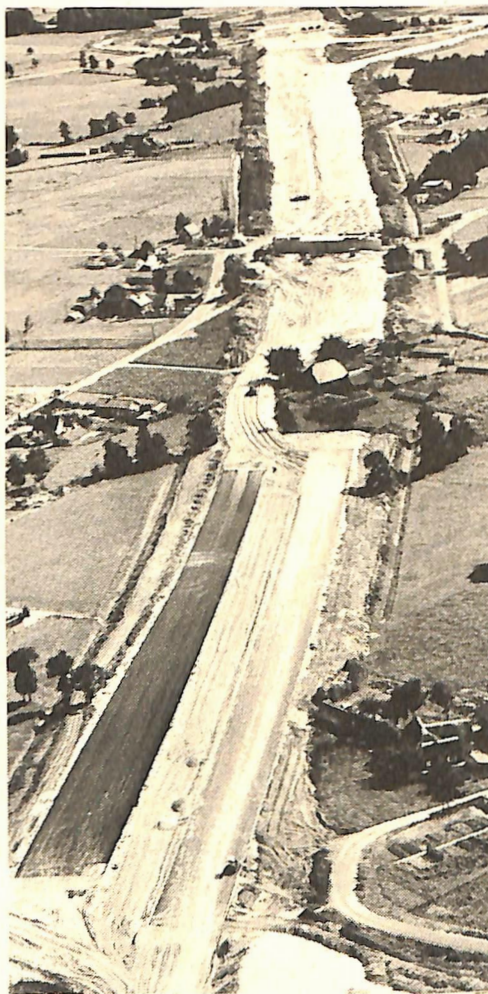
Door een aantal ontwikkelingen (bijv. de invloed van het Christendom als monotheïsme, de vorderingen in de wetenschap, de verstedelijking, de betere communicatie) is de natuur in de loop der eeuwen van veel van zijn mythen ontdaan. We trachten nog steeds de natuur te leren kennen, te ontdoen van haar geheimen. Maar beperken we ons daarbij niet teveel tot details? Of is het geheel vooralsnog ondoorgrondelijk? Ontdaan van enige huivering, schroom of eerbied lijken we de natuur inmiddels wel meester te zijn geworden. We gebruiken haar te pas en te onpas. Het laatste het meest: tot voor kort is het exploiteren van natuurlijke hulpbronnen zelfs algemeen als ongeveer het toppunt van menselijke beschaving beschouwd. De gevolgen, in velerlei soort en overal ter wereld, zijn zo langzamerhand wel duidelijk. Denk aan de haring en de tong in de Noordzee, de blauwe vinvis in de Zuidelijke IJzee, denk aan het opraken van het aardgas, aan het tropisch oerwoud en haar bewoners, aan de lijst van definitief uit Nederland verdwenen plantesoorten. De tijden veranderen. Van herstel van geleden verliezen is natuurlijk nog geen sprake en dagelijks moet de natuur nog terug. Maar de met het vooruitgangsgeloof gepaard gaande onverschilligheid is toch ook op de terugtocht. Het behoud van de natuur wordt weer als een wezenlijk onderdeel van het menselijk bestaan gezien. Natuurbehoud is zelfbehoud; inderdaad, het nut van de natuur voor de mens.

Keuzen maken

Het kost geen moeite op te merken dat de belangstelling en de waardering voor natuur en milieu ook nog veel te wensen overlaat. Maar het gaat in ieder geval beter dan een aantal jaren terug: voor iedere om te hakken boom staat tegenwoordig wel een aktievoerder, tegen de opmars van het autogebruik ontstaan steeds meer bedenkingen, er bestaat een algemene ongerustheid rond de produktie van allerlei chemische stoffen en het ledental van Natuurmonumenten groeit als maar door.

Toch zeggen we niet te veel als we vaststellen dat alle aandacht voor natuur en milieu soms ook maar oppervlakkig is. Aan het eigenlijk anders? Iedereen heeft wel zorgen om zich in een uiterst gecompliceerde maatschappij staande te houden. Schoolprestaties, de top-dertig, het Europacupvoetbal en de met liefde bedreven hobby vragen ook aandacht. Om maar niet te spreken van de vrienden en kennissen waar we nodig

eens heen moeten, de bejaarden, de gastarbeiders en de miljoenen in de Derde Wereld die we vrijwel collectief in de steek laten. Juist ook bij de groep die met open ogen allerlei ontwikkelingen in de wereld volgt, kan er niet anders dan een versnipperde aandacht voor allerlei zaken bestaan. Of is dat verkeerd uitgedrukt en hebben schijnbaar uiteenlopende zaken soms juist wél met elkaar te maken? Wie „grote” onderwerpen als wereldeconomie, bevolkingsgroei, ontwikkelingshulp en natuur- en milieubescherming naast elkaar zet, beseft dat dit wel degelijk het geval is. Als we dan ook onze houding tegenover de natuur wezenlijk willen veranderen, heeft dat gevolgen op allerlei ander gebied. Het wordt steeds duidelijker dat in onze relatie tot de natuur keuzen moeten worden gemaakt. Pijnlijke keuzen misschien voor een vooral in materieel opzicht verwerende westerse maatschappij. We behoeven daarvoor alleen maar te kijken naar twee fundamentele oorzaken van natuurbederf, landschapsontsiering en

Technologie en efficiëncy als bedreiging van het landschap: aanleg Rijksweg 50 bij Heerde

milieuverontreiniging in Nederland: de bevolkingsgroei en de produktie-consumptie-spiraal. We kunnen voor deze twee de lijn uit het verleden doortrekken: dat is een keus. Een keus die een aantal mensen nog steeds als haalbaar voorkomt, maar wel een ontkenning betekent van veel waar natuur- en milieubeschermers voor staan.

Er is ook een andere mogelijkheid, een andere keus. *Het gaat daarbij om het groeien naar een samenleving, een levensstijl afgestemd op de mogelijkheden van natuur en milieu.* Dat betekent niet alleen het maken van passen op de plaats, maar ook in meerdere opzichten van stappen terug. Het is een wereld waar de STER-reclame, de droomkeuken, de autoshowroom en het tweede huis naar de achtergrond zijn verdwenen. Het zijn stappen in een lang verwaarloosd gebied waarin sober leven, solidariteit met het bedreigde, het zwakkere en de zorg voor de komende generaties voorop staan. Wie naar de individuele levensstijl van sommige mensen kijkt, wie de activiteiten van groeperingen als „De Kleine Aarde” en de Werkgroep Nieuwe Levensstijl van de Raad van Kerken in Nederland volgt, wie de programma's van sommige politieke partijen doorleest, vindt aanwijzingen dat zo'n nieuwe manier van leven niet helemaal onhaalbaar wordt geacht. Ook al staan sommige denkbeelden en plannen dwars op datgene wat nu nog door tallozen gebruikelijk, wenselijk en nuttig wordt gevonden. Ook al zijn er meer vraagtekens dan zekerheden.

Bezinning op eigen levensstijl

Maar ook hier geldt, zeker in een democratie als de onze, dat het niet voldoende is dat een betrekkelijk kleine voorhoede kansen ziet tot een nieuwe manier van samen leven. Veranderingen in de samenleving kunnen alleen tot stand komen als de noodzaak daartoe bij brede lagen van de bevolking wordt gevoeld. Daarvoor is een open discussie en veel informatie op allerlei niveau nodig. Eisen en wensen van hen die zich voor een nieuwe levensstijl inzetten hebben immers gevolgen voor de manier waarop we wonen, werken en eten, de wijze waarop we onze vrije tijd besteden, ons gezin samenstellen en ons stembokje invullen.

Dat alles is nogal wat. Het is een werkgebied dat de mogelijkheden van de huidige natuurbeschermingsorganisaties zeker te boven gaat. Daarom ligt er juist voor de zo langzamerhand massale achterban van die organisaties een taak: *iets van een nieuwe levensstijl te verwezenlijken in het eigen gezin, in de werksfeer en in allerlei andere maatschappelijke activiteiten.* Dat geldt ook voor de leden van Natuurmonumenten, gewone mensen uit alle lagen der bevolking. Ook voor hen is het daarbij goed te bedenken dat dezelfde stap terug voor de één heel andere gevolgen kan hebben dan voor de andere. Van de maatschappelijke voorhoede mag meer worden gevraagd dan van de maatschappelijke achterhoede. Ook als we beseffen dat het hier in feite om een wereldomvattend vraagstuk gaat. De tijd dringt, want wezenlijke veranderingen in cultuur en samenleving voltrekken zich maar langzaam. Misschien hebben we ook wel te veel haast; de problemen liggen in hun complexe omvang eigenlijk nog niet zo lang op tafel. Maar het behoud van natuur en milieu is een bezinning op de eigen levensstijl, de eigen samenleving wel waard. Boompje, plantje, beestje: het zal steeds meer een zaak blijken van menselijke mogelijk- en onmogelijkheden.

Frits Maas

Hoe is ons defensie- beleid?

Defensiebeleid? Wat is dat? Je zou het kunnen omschrijven als het totaal van de beslissingen die worden genomen ten aanzien van de defensie. Beslissingen die afhankelijk zijn van de situatie in ons eigen land zoals de beschikbare geldmiddelen, het aantal jonge mannen dat in aanmerking komt voor de dienstplicht, het materieel dat binnen onze grenzen kan worden gefabriceerd, enz. enz.

Anderzijds is het defensiebeleid in hoge mate afhankelijk van de internationale toestand. Als er veel spanningen zijn en er is kans op oorlog, zullen we ons willen beveiligen en zal er veel aandacht worden besteed aan de defensie. Is er volop vrede, dan zullen we deze toestand willen handhaven en ons geld liever willen besteden aan andere dingen dan aan defensie.

Hoe is de internationale toestand op het ogenblik? Zonder in ingewikkelde theorieën te geraken, zou je kunnen zeggen dat we als land nauw betrokken zijn bij de Oost-West tegenstellingen. De koude oorlog ligt nog maar kort achter ons (en is volgens sommigen zelfs nog steeds aan de gang). Er worden gesprekken gevoerd om de bewapening enigszins aan banden te leggen, zoals SALT (Strategic Arms Limitation Talks) en MBFR (Mutual and Balanced Force Reductions).

Resultaten?

Over het resultaat van deze gesprekken zijn er verschillende meningen.

Sommigen menen dat bij SALT de bewapening van strategische kernwapens van Amerika en Rusland inderdaad zijn gelimiteerd, maar anderen menen dat de wapenrace in kwalitatief opzicht nog steeds doorgaat. Nederland is niet rechtstreeks bij SALT betrokken. Wel bij MBFR, want daar gaat het om het reduceren van de conventionele troepen in de centrale sector. Dat betreft aan Westelijke kant de troepen van de Verenigde Staten, Canada, Groot-Brittannië, West-Duitsland, Nederland, België en Luxemburg, en aan Oostelijke kant die van de Sovjet-Unie, Oost-Duitsland, Polen en Tsjecho-Slowakije.

De opzet was om bij de besprekingen over MBFR, die in Wenen worden gehouden, wederzijds te komen tot troepenverminderingen. Daar heeft natuurlijk ook Nederland veel belang bij. Niet alleen hebben we belang bij elke regeling die de vrede bevordert, maar het zou daarbij bovendien prettig zijn als we door troepenreducties minder geld behoeven uit te geven voor defensie en minder dienstplichtigen zouden behoeven op te roepen.

Jammer genoeg wil het echter bij al die onderhandelingen niet erg vlotten. Elke partij lijkt in de onderhandelingen een kans te willen zien om te proberen er voordelen uit te krijgen. Op het ogenblik liggen de besprekingen bijna geheel stil. Bij SALT gebeurt er vrijwel niets en bij MBFR zijn de vooruitzichten niet hoopvol.

In de klem

Het defensiebeleid verkeert door dit alles in een nogal lastige positie. Het zit in de klem tussen bewapening en ontwapening. Enerzijds is in het Westelijke kamp afgesproken dat de betrokken landen hun strijdkrachten niet zullen verminderen zolang we aan het onderhandelen zijn. Anderzijds is er

het grondige verlangen naar vrede, ontspanning en verlaging van de dedefensie-inspanningen. Minister Vredeling heeft zich al eens afgevraagd of we dan toch maar eenzijdig zullen gaan verminderen, maar dat gaat moeilijk. Je zou het vertrouwen van je partners verliezen, de onderhandelingen bij MBFR zouden op losse schroeven komen te staan want de andere partij wacht dan rustig af totdat het Westen gaat reduceren.

Tenslotte zou een belangrijke eenzijdige vermindering door ons land ook invloed hebben op het machts evenwicht, dat daarmee door ons zou worden losgelaten en vervangen door het vertrouwen, dat we wel niet zullen worden aangevallen. Een vertrouwen dat misschien kan zijn gebaseerd op onze eigen goede bedoelingen, maar dat weinig overeenstemt met alles wat bekend is omtrent het begrip „macht”, dat volgens de onlangs overleden communistenleider Mao Tse Tung nog steeds berust op de bajonetten van de soldaten.

We zitten met ons defensiebeleid dus niet zo lekker. We willen graag anders, maar we kunnen niet. We zouden iets willen doen om de internationale impasse te doorbreken, bijvoorbeeld als „gidsland” bij de ontwapening en hopen dat anderen ons zullen volgen.

Nieuwe Russische wapens

Maar dat ziet er niet naar uit. Integendeel. Kortgeleden is bekend geworden dat de Russen de 600 à 700 atoomraketten die zij al jaren lang in vaste opstellingen op West-Europa hebben gericht, aan het vervangen zijn door ca. tweemaal zoveel nieuwe raketten die tienmaal zo nauwkeurig zijn, en die elk zijn voorzien van drie atoomkoppen die ieder op een andere doel kunnen worden gericht. Behalve de vergroting van de bedreiging van West-Europa die de Sovjets aan het opbouwen zijn, is het bijzonder bedenkelijk dat deze raketmacht onder geen enkele wapenbeperkende bespreking valt. Noch onder SALT, noch onder MBFR.

Ik schrijf dit niet om stemming te maken om „er iets aan te doen” in de vorm van nieuwe Westerse afweermiddelen of aanvalswapens (de Amerikanen hebben trouwens nieuwe vliegende kernbommen of „cruise missiles” ontwikkeld die eveneens buiten het SALT-akkoord vallen). Maar het stemt wel droevig om te moeten constateren dat de bewapening steeds verder gaat en dat alle pogingen tot wapenbeheersing zo weinig effectief zijn. Het is dan ook moeilijk voor een klein land als Nederland om een defensiebeleid te vinden dat van de ene kant is aangepast aan onze positie van een Westers vrij land, en dat aan de andere kant de uitdrukking moet zijn van onze wil tot ontspanning en ontwapening.

We willen niet teveel bewapenen, we kunnen eigenlijk niet ontwapenen, en we kunnen ons ook niet buiten de internationale orde stellen door te zeggen dat we nergens meer aan meedoen. Dat is geen oplossing omdat dit op zichzelf tot nieuwe spanningen zou leiden.

Defensiebeleid is moeilijk. En ondankbaar.

TBR: wat moeten we ermee?

(deel 2)

Langzamerhand is steeds duidelijker geworden dat alleen straffen bij de gewone delinkwent ook niet helpt. Wie eenmaal in de kriminele wereld verzeild is geraakt, blijkt daar niet gemakkelijk uit te kunnen of willen stappen. Ook niet (of eigenlijk vooral niet) na een paar jaar te hebben opgeknapt. Zwaarder straffen (zoals vroeger, en in sommige landen nog gebeurt) blijkt al evenmin resultaat af te werpen. En toch legt de rechter een vastgestelde straf op. Dat betekent dus, dat hoewel normaal straffen bij normale delinkwenten in de regel ook geen cent helpt, zij na hun „verdiende loon” te hebben gehad gewoon weer vrijkomen; dus óók wanneer je met 50, 80 of 99% zekerheid kunt zeggen dat ze wéér iets zullen doen. Met andere woorden: in het feit dat er kans op herhaling bestaat wordt (hier) geen enkel argument gezien om de delinkwent nog langer vast te houden. Kun je in andere gevallen het bestaan van die kans dan wél als argument daarvoor gebruiken? En dat argument dan zo belangrijk vinden dat zelfs tegen een heleboel onrecht opweegt? Nee, het onrecht van de TBR valt vanuit het bestaan van herhalingskansen onderhand onmogelijk meer goed te praten.

Er lijkt dus met twee maten gemeten te worden, zonder dat daar goede argumenten voor zijn. Ben je „normaal”, dan geeft 't niet, dat je na je straf te hebben uitgezeten, zeer waarschijnlijk wéér in de fout zult gaan; zit je wat minder harmonieus in elkaar, dan wordt het herhalingsgevaar ineens verschrikkelijk belangrijk. Dan gaat ook de verdere vrijheid er onbepaald van afhangen, zodat je ontzettend veel harder wordt gestraft, dan wanneer je toevallig wél als „normaal” beschouwd was.

„Maar”... zo zult u misschien tegenwerpen, „is dat nu niet wat erg simpel voorgesteld? Die terbeschikking-gestelden zijn toch veel gevaarlijker dan gewone delinkwenten? Logisch dat lustmoordenaars en allerlei wilde maniakken niet zomaar losgelaten worden, al hebben ze dat als straf dan misschien niet verdiend. Je kunt nu eenmaal niet anders.”

Met een dergelijk betoog komen we terecht bij een tweede argument voor de invoering – en handhaving – van de TBR: de *veiligheid van de samenleving*, die gewoon geen andere keus open laat. Ik moet zeggen dat het een goed argument zou zijn, als het bij TBR-stelling alleen om lustmoordenaars en dergelijke zou gáán. Maar dat is zeker niet het geval. Het is wel waar dat praktisch alle extreem gevaarlijke misdadigers – omdat er met hen meestal heel duidelijk wat aan de hand is – ter beschikking van de regering worden gesteld. Maar dat omgekeerd alle TBR-gestelden dan ook gevaarlijke psychopaten zouden zijn die om veiligheidsredenen wel opgeborgen móeten worden, dat is een veel voorkomend misverstand. Ik wil daarom even iets meer zeggen over wie er nu eigenlijk TBR krijgen; daarna zal ik de draad van het verhaal weer netjes oppakken.

Om een TBR opgelegd te kunnen krijgen, moet iemand in de eerste plaats aan een „stoornis of gebrekkige ontwikkeling van zijn geestvermogens”

lijden. Daarnaast moet de ter-beschikking-stelling door „het belang van de openbare orde bepaaldelijk worden gevorderd”. De delinkwent moet dus, iets eenvoudiger gezegd, en psychisch iets mankeren, en een bedreiging voor de samenleving vormen. Maar hoe wordt dat bepaald? Voor de konklusie „psychisch gestoord” gaat de rechter voornamelijk af op de psychiater; een specialist die, na een korter of langer onderzoek moet vaststellen in hoeverre de betrokken delinkwent gestoord is, en of hij geheel of gedeeltelijk „ontoerekeningsvatbaar” is (d.w.z. niet aansprakelijk te stellen voor wat hij heeft gedaan). Een moeilijke opgave, zelfs voor deskundigen, als je bedenkt dat bijna ieder mens wel een paar kronkels heeft. De een wat meer, de ander wat minder, maar waar leg je als vakman de grens? Het is vaak helemaal niet duidelijk wie er nu nog wel, en wie niet als „normaal” moet worden beschouwd. Soms blijken de konklusies van verschillende vakmensen dan ook lijnrecht tegenover elkaar te staan. Ook

KANS OP HERHALING

per land verschilt men nogal in het oordeel over de zogenaamde „toerekenbaarheid”. Zo wordt in West-Duitsland veel eerder tot volledige toerekenbaarheid gekonkludeerd dan in ons land; hier in Nederland wordt sneller een *verminderde* toerekenbaarheid vastgesteld. Dat betekent dat de dader verhoudingsgewijs al gauw als gedeeltelijk niet verantwoordelijk wordt beschouwd. En verhoudingsgewijs dus al gauw aan de eerste voorwaarde voor TBR voldoet. Maar hoe staat het dan met die tweede voorwaarde? Houdt die niet in dat de betrokkene ook erg gevaarlijk moet zijn? Nu, dat zou je misschien wel verwachten, maar dat is toch niet het geval. Ook als er alleen maar *goederen* bedreigd worden, kan de rechter konkluderen dat de veiligheid van de samenleving te zeer bedreigd wordt. Dus ook wanneer iemand helemaal niet gevaarlijk is, maar alleen maar aan andermans eigendommen komt, mag de rechter zijn toevlucht nemen tot opsluiting voor onbepaalde tijd. Van deze mogelijkheid wordt in praktijk

nog tamelijk royaal gebruik gemaakt. Ongeveer de helft van de TBR-gestelden namelijk, krijgt die maatregel opgelegd vanwege zgn. vermogensdelinkten (diefstal, inbraak, oplichting e.d.). Het voornaamste verschil tussen hen en „normale” vermogensdelinkwenten is, dat zij in crimineel opzicht een nóg langere staat van dienst hebben dan de meeste van hun „gezonde” kollega's. En soms alleen al op die grond tot „gestoord” verklaard worden. Maar met grotere gevaarlijkheid heeft het verschil niets te maken!

En de niet-vermogensdelinkwenten die TBR krijgen? Wel, die worden vastgehouden omdat ze de veiligheid van personen in gevaar zouden brengen. En inderdaad, er zijn er bij die uitzonderlijk zwaar gestoord, en extreem gevaarlijk zijn. Maar hoe de gevaarlijkheid bij de rest van die groep is vastgesteld, en of ze eerder een gevaar zijn dan hun „normale” kollega's, dat is nog maar de vraag. Zelf heb ik, bedenkend met hoeveel gemak er voor vermogensdelikten TBR wordt gegeven, niet zoveel vertrouwen in de terughoudendheid waarmee men hier te werk zal gaan. Hoeveel delinkwenten precies de dupe van worden, valt echter moeilijk te zeggen.

Terug naar het veiligheidsargument. Een klein deel van de TBR-klanten, stelden we is voor hun medemensen inderdaad zo gevaarlijk dat je onder hun verwijdering gewoon niet uit kunt. Daar is de veiligheid dus een geldig argument. Maar een veel grotere groep van de TBR-gestelden, en misschien wel de meeste van hen, zijn even (weinig) gevaarlijk als hun „normale” kollega-wetsovertreders. En die laatste laat je ondanks herhalingskansen weer vrij. Kan je dan nog volhouden, dat vrijlating bij de groep TBR-gestelden om veiligheidsredenen onmogelijk was?

Wat dan?

De hiervoor genoemde bezwaren tegen de TBR zijn vrij fundamenteel. Een maatregel die veel harder uitvalt dan volgens je eigen normen rechtvaardig is, en die (behalve in een aantal gevallen) niet met geldige argumenten valt goed te praten, wat moet je daar verder nog mee? ¹⁾ Afschaffen lijkt me, en beslist niet op gaan lappen.

In die (weinige) gevallen waar de veiligheid toch een argument lijkt, dat wil zeggen waar de delinkwent echt zo gevaarlijk en (dus) gestoord is, dat de lijfelijke veiligheid van anderen zijn verwijdering uit de samenleving onvermijdelijk maakt, daar zou je dan kunnen overgaan tot afzondering voor onbepaalde tijd (die in het uiterste geval dus levenslang zou kunnen duren). Maar noem het beestje dan ook bij de naam; want waar het om gaat is dan de *verwijdering* (en niet de behandeling) en waar het om gaat zijn dan alléén nog delinkwenten die *onhoudbaar gevaarlijk* zijn. Verfraaiingen als „maatregel ter behandeling” e.d., stellen de zaken alleen maar mooier voor dan ze zijn. En, wat erger is, je kunt er veel te gemakkelijk een excuus in vinden om ook minder gevaarlijke (maar wel erg lastig!) delinkwenten voor onbepaalde tijd op te sluiten.

Nee, „verwijdering van werkelijk onhoudbaar-gevaarlijken”, zoiets zal

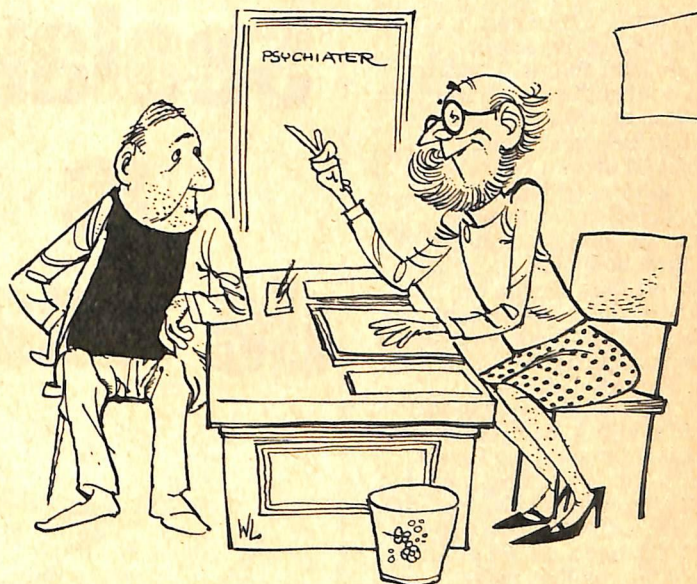
onomwonden en expliciet het enige doel van een soort TBR²⁾ moeten worden. Niet dat de preciese grens voor een TBR daarmee eenvoudiger te trekken zal zijn; maar de scheutigheid waarmee tot nog toe met die ingreep werd gereageerd, zal dan in elk geval niet zo vanzelfsprekend meer kunnen zijn.

Maar wat doe je dan met al die mensen die geen TBR meer krijgen, omdat ze niet onhoudbaar-gevaarlijk zijn? Die geef je, net als de „normale” delinkwenten, een zo rechtvaardig mogelijke straf. De vraag wat rechtvaardig is blijft daarbij natuurlijk óók even moeilijk als altijd; de opvattingen daarover zullen in de loop der tijden wel veranderen, en meningsverschillen en twijfels zullen altijd wel blijven bestaan. Maar een stréven naar een „rechtvaardige” straf (hoe gebrekkig ook) zal bij alle niet-hoogstgevaarlijke delinkwenten het uitgangspunt moeten blijven; ook als ze (licht of zwaarder) gestoord zijn. Binnen de reacties die je rechtvaardig vindt, kun je dan zoveel mogelijk aan

beter: bak). Maar dat is dan ook het enige speciale, dat je binnen het normale strafrecht voor deze delinkwenten zou mogen regelen.

Slotopmerking

In het voorgaande wordt een enorme terugdringing van de opsluiting voor onbepaalde tijd bepleit. Als minimum-voorwaarde is immers voorgesteld: onhoudbare (lijfelijke) gevaarlijkheid. En daarvoor is gekozen omdat die gevaarlijkheid op dit moment het enige argument is, waarmee het onrecht van zo'n opsluiting verdedigd zou kunnen worden. De argumenten waarmee men ruimere voorwaarden, en dus een ruimere toepassing van de ingreep op psychisch gestoorde denkt te kunnen bepleiten – hun herhalingskansen, of hun bedreiging van de veiligheid, in veel bredere zin uitgelegd – kunnen gemakkelijk als onwaarsachtig ontmaskerd worden; namelijk alleen al door te kijken naar hoe er in vergelijkbare situaties op „normale” delinkwenten wordt gereageerd.

HET IS VAAK HELEMAAL NIET DUIDELIJK WIE ER NOG WEL ALS „NORMAAL” MOET WORDEN BESCHOUWD...

verbetering van de delinkwent proberen te doen, of – waar het bij vrijheidsstraffen eerder op neer zal komen – zoveel mogelijk verslechtering proberen te voorkomen³⁾. In die zin zullen ook gevangenisafdelingen die speciaal zijn afgestemd op delinkwenten die je „psychisch gestoord” vindt, of die erg labiel zijn of persoonlijk veel problemen hebben⁴⁾, altijd nog beter zijn dan één algemene eenheidspot (of

Ondanks dat feit blijft de wetgeving die nu op stapel staat, een ruime toepassing voorstaan: de opsluiting voor onbepaalde tijd blijft mogelijk voor „psychisch gestoorde” die alleen maar als een bedreiging voor goederen worden gezien. Bovendien blijft in de nieuwe wet alle vrijheid bestaan voor de uitleg van wat nu lijfelijk te bedreigend is⁵⁾. Mij lijkt zo'n ruime regeling getuigen van diskriminatie tussen „gestoorde” en „normale” delinkwenten, en daarmee een principieel-onrechtvaardige zaak; wat er verder aan verbeteringen of andere onrecht-versluitende ingrepen ook vertoond mag worden.

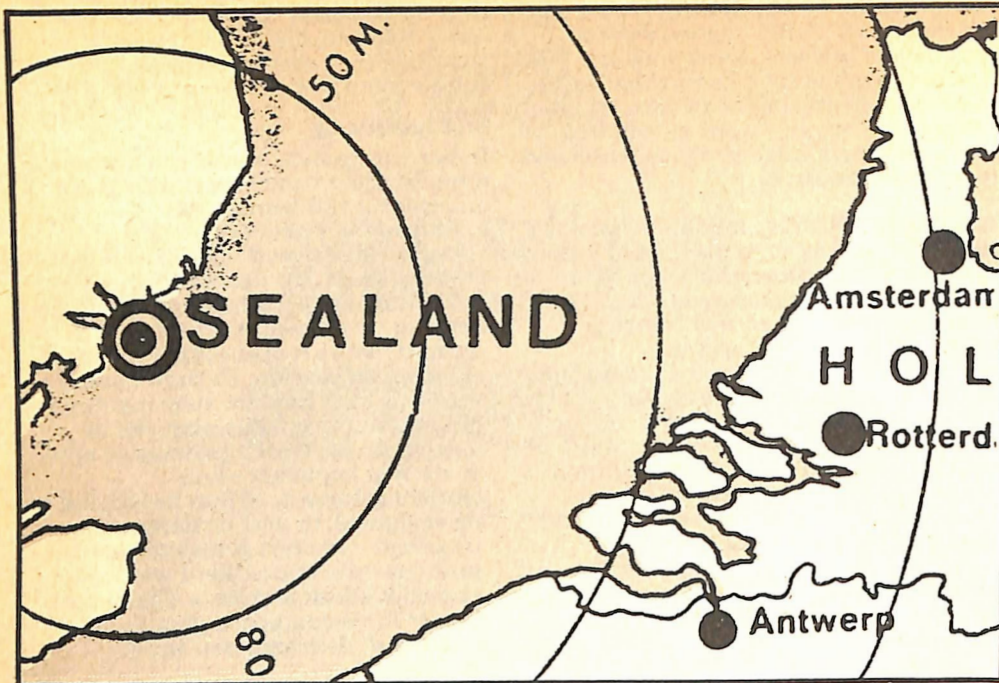
¹⁾ Misschien is het daarom goed voor zo'n ingreep de term TBR helemaal niet te gebruiken. Het zou te veel associaties kunnen oproepen met de oorspronkelijke regeling, en de daaraan vastgeplakte doelen als behandelen en genezen; want die hebben de kern van de ingreep – de opsluiting voor onbepaalde tijd – zo versluierd, en een bezinning op rechtvaardigheidsgronden ogenschijnlijk onnodig gemaakt.

²⁾ Voor werkelijke verbetering (en ook voor voorkóming) zul je buiten het strafrecht terecht moeten; waarschijnlijk bij de samenleving zelf. Kan men echter de wortels van het kwaad daar niet precies ontdekken, of – wat ook nog denkbaar is – zijn de noodzakelijk geachte veranderingen te moeilijk of onmogelijk, (of heeft de samenleving ze er gewoon niet voor over), dan zul je, dat is gewoon niet anders, weinig resultaat kunnen boeken. Het enige dat je met je strafrecht dan nog kunt doen, is alsmaar meer mensen levenslang opsluiten. Tenzij je dat toch té onrechtvaardig, of (met minder gewetensproblemen belast) toch een beetje té duur zou gaan vinden.

³⁾ Het ligt zelfs voor de hand om (in elk geval voorlopig) de reeds bestaande TBR-inrichtingen als een speciaal soort gevangenissen voor dit doel te gaan gebruiken.

⁴⁾ Voor zowel lijf- als goederenbedreigers geldt als enige bijkomende voorwaarde: een delikt waar als (maximale) straf tenminste een jaar op staat.

¹⁾ Of de maatregel helpt (geneest) of niet, doet dan niet eens meer ter zake; ze is in principe al onjuist.

Sealand is de naam

Toen wij begin dit jaar met een Nederlandse belastinginspecteur praatten over de 1001 mogelijkheden, die er zijn om door de fiscale mazen van de wet te vlieden, zei de man somber: „En als we die mazen gaan aanhalen gaat er wel iemand op een booreiland zitten om voor allerlei lieden zaakjes te regelen”. Er was reden om somber gestemd te zijn: in Nederland alleen al maken duizenden bedrijven (groot en klein) gebruik van sluipwegen om hun geld in een milder belastingklimaat weg te zetten, buiten de publieke controle in Nederland. De staat krijgt er honderden miljoenen, zo niet miljarden aan belasting door minder, het spel wordt gespeeld via zo'n vijftig staatjes op onze aardbol: van Liechtenstein tot Liberia, van Luxemburg tot de Bahama's en van Zwitserland tot de Nederlandse Antillen. Een onderaardse golfstroom van geld, waardoor verhoudingen scheef groeien en financiële ramingen nog maar moeilijk te maken zijn. En het stuitende is: er is maar zeer weinig tegen te doen. Zoals internationaal vakbonds Charles Levinson al eens eerder in Ego zei: „De enigen, die nog echt belasting betalen zijn de arbeiders. Want dat gaat via hun loonzakje”. De diverse regeringen proberen er door internationaal overleg wel wat aan te doen. Jaarlijks komen nu bijvoorbeeld topambtenaren van de ministeries van Financiën van de EEG-landen bijeen om eventuele maatregelen te bespreken. Maar het saillante is – en daarover gaat dit verhaal – dat er al behendige lieden zijn opgestaan om die maatregelen niet af te wachten, doch steeds driftiger aan de weg timmeren met financiële ontsnappingsmogelijkheden langs een... veredeld booreiland, jawel. Sealand is de naam. Wie heeft er ooit van gehoord? We moeten teruggaan tot vlak voor de Tweede Wereldoorlog om er iets van te begripen.

Engeland liet met het oog op de dreigende Duitse agressie enkele mijlen voor de monding van de Thames zeven torens van ijzer en beton in de Noordzee bouwen. Ze boden per stuk plaats aan tweehonderd militairen met afweerschut. Na de oorlog bleven ze verlaten achter totdat in 1966 ene Roy

Bates een van hen, Roughs Tower genaamd, beklom, er een vlag hees en het koninkrijk Sealand uitriep. Hij kroonde zichzelf tot koning („Roy of Sealand”) en zijn vrouw Joan werd prinses. De kersverse koning had een avontuurlijk leven achter de rug. Tijdens de oorlog was hij opgeklommen tot majoor in het Britse leger en hij had veldslagen meegemaakt in het Midden-Oosten en Italië. Na de oorlog richtte hij een schimmige in- en exportfirma in Londen op, die met zeer wisselend succes, maar zeker opvallend opereerde. Toen in het begin van de zestiger jaren de piratenzenders hun intrede deden in Europa was Bates er als de kippen bij. Hij werd baas van de eerste zender voor de Britse kust, radio Essex. Maar de bekroning van zijn avontuurlijke loopbaan kwam, toen hij Sealand in bezit nam. Hij begon meteen met plannen ontwikkelen om er een soort mengeling van de belastingvrijstaatjes Liechtenstein, Andorra, San Marino en Singapore van

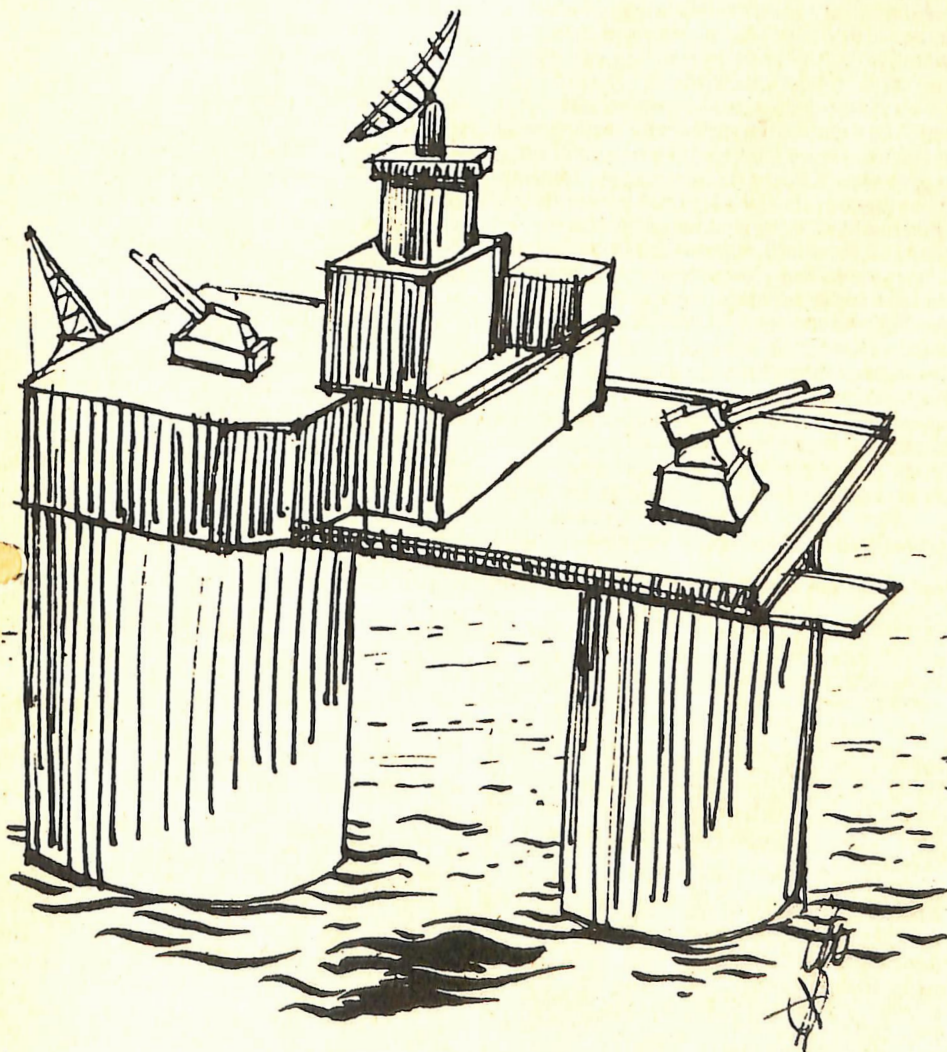
te maken: er firma's registreren, postzegels en munten uitgeven, paspoorten laten drukken enz. enz. Dat zou volgens de Roy of Sealand binnen de kortste keren miljoenen moeten opleveren, waar hij verder mee zou kunnen opereren.

Voordat zijn ideeën evenwel gestalte kregen probeerde de Britse Marine er een stokje voor te steken. In juni 1968 stoomden vijf oorlogsschepen en een helikopter naar het veredelde booreiland op om koning Roy tot overgave te dwingen. Maar de koning liet zich niet kisten. Toen hij twee jaar daarvoor de oude verdedigingsstoren had beklommen had hij alles nog in uitstekende staat van onderhoud aangetroffen. Het licht ging bij de eerste druk op de knop aan en de kanonnen waren nog voortreffelijk gesmeerd. Dat kwam hem van pas: hij loste een ferm schot op de oorlogsschepen en die dropen meteen af.

Vier maanden later stond Bates echter voor de rechter, aangeklaagd door Hare Majesteits Marine wegens ongeoorloofde oorlogshandelingen. Bates verdedigde zich geestdriftig en de rechter moest met pijn in het hart constateren, dat hier sprake was van een unieke situatie. Hij had wat het zeerecht betreft slechts wetten uit 1536 en 1799 in de hand om Bates eventueel aan te pakken, maar die wetten repten niet over verdedigingsstorens, hetgeen de rechter de uitspraak ontlokte: „Het lijkt alsof enige wetboeken aan revisie toe zijn”. Hij sprak Bates vrij en gaf daarmee tot ieders verrassing te kennen, dat Engeland in wezen geen enkele greep had op het merkwaardige koninkrijk dat net buiten de drie-mijlszone lag. Engeland probeerde Bates nog eenmaal van zijn eiland af te krijgen door hem veel geld aan te bieden, dat hij op elke gewenste plek ter wereld in ontvangst zou mogen nemen. Als hij maar wegging. De Roy of Sealand, die zich door het geharrewar der autoriteiten steeds vaster op de troon zag zitten, weigerde resoluut. Het was tijd om garen bij de situatie te gaan spinnen: hij liet zijn eerste postzegels maken, die in 1969 op de markt kwamen.

Wie anno 1976 – zeven jaar na de woelingen – bij de officiële instanties Londen informeert hoe het er thans met Sealand voorstaat moet tot zijn verbazing constateren dat het Verenigd Koninkrijk met deze nabuur de veelbeproepte struisvogelpolitiek volgt. Men doet gewoon alsof er niets aan de hand is. De ministeries van Binnenlandse Zaken, Buitenlandse Zaken, Defensie, Marine en Huisvesting zeiden van niets te weten, een provinciaal voorlichter lachte zich een krik („een koninkrijk voor onze kust, hoe bestaat het”) en slechts de kustwacht van Harwich, het dichtst bij Sealand gelegen, wist er wat van. Hij bevestigde dat er steeds mensen op het booreiland woonden („anders zouden we het wel in de lucht laten vliegen”) en karakteriseerde de situatie verder als „volstrekt idioot”. Maar buiten Engeland weten tal van mensen meer van Sealand. Met name de internationale belastingadviseurs volgen de ontwikkeling met argusogen. Zo bleek ons dat er in Luxemburg een voorlichtingscentrum voor Sealand was geweest. Maar daar was het slecht afgelopen. Toen de minister van

Buitenlandse Zaken van Sealand Alexander Achenbach, een wat schimmig zakenman van Duitse origine, die nu in België woont en dankzij zijn niet gering vermogen op zo'n hoge post, begin dit jaar Luxemburg bezocht, werd hij namelijk ogenblikkelijk gearresteerd en voor drie weken in de cel gezet. De achtergrond was, dat enige tijd daarvoor Hendrik Owel, de belastingadviseur die in Luxemburg een informatiecentrum voor de Zuid-Molukken had gehad en via een Molukse handelsfirma in Luxemburg diplomatieke status had trachten te verwerven, met gezwinde spoed het land was uitgewezen. Dat had de tongen nogal losgemaakt en nu een soortgelijke manoeuvre dreigde was de Luxemburgse Justitie alert opgetreden. Elders had het fonkelnieuwe koninkrijk evenwel meer succes. De voorgespiegelde status als economische vrijhaven zo vlak voor de Engelse kust verleidde een aantal kleine landjes, zoals bijvoorbeeld het sjeikdom Abu Dhabi, ertoe Sealand te erkennen. Bovendien weten nogal wat doorgewinterde reizigers, die zich met het oog op een

blozende toekomst als burger van Sealand lieten inschrijven en daarvoor een paspoort ontvingen, in verschillende landen langs verbijsterde douanes te glippen en een stempel in de pas te krijgen. Stempels, die ze op andere luchthavens weer gebruiken om andere douane-ambtenaren van hun officiële status te overtuigen. Toen Achenbach de vier grauwe Luxemburgse gevangenismuren kon verlaten, verklaarde hij tegen de pers: „We hebben al geen moeilijkheden meer om Engeland, Frankrijk en verschillende Zuid- en Middenamerikaanse staten binnen te komen. En laatst werd ik ook al in Barcelona geaccepteerd”. Op die manier werkt Sealand verder.

Hoewel het nu nog een zeer kale boel is op het booreiland zal dat nu snel veranderen: de firmaregistratie voor de belastingvluchtelingen is in aantocht en men wil er bovendien casino's, hotels en appartementen neerzetten. En wanneer dat gebeurt is zal er, zo heeft Bates gepland, binnen de drie-mijlszone van Sealand een tweede eiland verrijzen, waarop industrieën zich kunnen vestigen. Zo'n kleine honderd personen uit de hele wereld, die zich als burger hebben ingekocht, kijken met belangstelling naar die plannen uit. De wereld zal dan 51 belastingparadijzen kennen, tenzij er door krachtige maatregelen in die tussentijd eentje afgaat. Het is niet te verwachten: de mazen in de wet staan nog wel een tijdje garant voor dit soort merkwaardige aangelegenheden. Het beroerde is alleen, dat er aardige beginselen als bijvoorbeeld een rechtvaardiger inkomensverdeling de dupe van worden: die blijken in deze praktijk een wassen neus.

Rien Robijns

De flop en de top van de maand

Twee films, die aardig zijn om eens naast elkaar te zetten, gingen onlangs in ons land in première. „La marge”, van de bekende Poolse regisseur Walerian Borowczyk, en „The duchess and the dirtwater fox” van Melvin Frank, ook al een oude rot in het vak. Borowczyk maakte in zijn geboorteland een groot aantal films voordat hij naar het westen kwam: bij ons is hij voornamelijk bekend geworden met films als „Blanche”, „Contes immoraux” en „La bête, allemaal met een flinke portie fraaie erotiek erin verwerkt.

Voor „La marge” werden internationale beroemdheden als Joe Dallessandro en Sylvia Kristel (we kunnen haar langzamerhand nauwelijks meer „onze eigen Sylvia” noemen) aangezocht, en de film werd aangekondigd als „het erotisch hoogtepunt van Borowczyk”, dus dan weet je maar nooit. Hoe jammerlijk bedrogen kwam de bezoeker met hooggespannen verwachtingen echter uit! Het verhaal is snel verteld: de man Sigismond woont met zijn mooie en willige vrouw Sergine en hun beeldig kind Elie in een droomvilla aan de zuidfranse kust. Oom, een wijnhandelaar, is ziek en dus moet Sigismond in diens plaats een zakenreis naar Parijs overnemen.

Sigismond en zijn vrouw bezweren elkaar duidelijk zichtbaar eeuwige trouw, en dan vertrekt de man in een supersnelle bolide naar de lichtstad. Aldaar aangekomen doet hij echter geen zaken, doch knoopt vrijwel onmiddellijk een zondige relatie aan met de pruilerige prostituee Diana, gespeeld door Sylvia Kristel (hoe komt zij ooit nog van dit image af, als zij dat zou willen?) Waarom hij tot deze relatie komt, na zijn vurige eed van trouw aan Sergine, blijft geheel onduidelijk. Vervolgens haalt hij een brief op, die zijn vrouw beloofd had hem poste restante te zullen schrijven. De brief blijkt echter door de huishoudster te zijn samengesteld, en Sigismond leest aanvankelijk alleen de laatste paar regels, waarin vermeld staat, dat Sergine zelfmoord heeft gepleegd. Iedere recht geaarde huisvader zou in zo'n geval onmiddellijk de hele toedracht lezen en dan spoorwegs afreizen naar de plaats des onheils. Zo niet Sigismond. Hij frommelt de brief weg en gaat terug naar Diana, die hij met van smart vertrokken gelaat bemint. Zij van haar kant blijkt inmiddels een mooi gevoel voor haar gulle klant te hebben opgevat, in wie zij aanvankelijk slechts een makkelijk goudmijntje zag. Regelmatig scharrelt op de

gangen van het bordeel een morsige huisbewaarster rond, die door de sleutelgat van de bezette vertrekken gluurde, kortom, aanzienlijke details geen gebrek. Tenslotte leest Sigismond de brief in zijn geheel en komt pas dan te weten dat zijn vrouw zich van een grote hoogte heeft gestort, nadat hun zoon Elie in het zwembad (want dat hadden ze ook nog) is verdronken. Op weg naar huis wordt hij aangevreten door schuldgevoel en, nadat hij zich eerst nog met moeite wat barmprostituees van het lijf heeft geslagen, jaagt hij zich een kogel door het geteisterd hoofd. Dat is dan dat. Het enige aardige moment in de film is, wanneer Sigismond alleen nog maar die paar regels van de brief heeft gelezen die de dood van zijn vrouw melden. Hij rijdt dan verwilderd de stad in en stopt bij een bouwput. De aanblik van die bouwput, één en al onoverzichtelijkheid en verwarring, sluit prachtig aan bij de gemoedstoestand waarin hij op dat moment moet verkeren. Maar 't is wel weinig. Verder is „La marge” eigenlijk een heel commercieel filmpje, dat het in Frankrijk best goed gedaan zal hebben, maar waar Borowczyk nooit over naar huis moet schrijven.

Joe Dallessandro, die het in de films van Andy Warhol („Flesh”, „Trash”), als de bizarre biseksueel met schouderlang haar nog wel gek deed, blijkt in de geklofte outfit van de geslaagde zakenman, zijnde een goed zittend pak en een universele zwarte nappa jas, opeens een jongen van dertien in een dozijn, die niet spelen kan, van hetzelfde kaliber als La Kristel, aardig om naar te kijken zolang ze hun mond houden, en al te lang moet het ook weer niet duren. Van acteren is bij beide geen sprake.

In ons land, waar de mensen zelfs bij „Deep throat” gapend de zaal uitlopen moet een erotische film toch echt meer inhoud hebben dan dit snel in elkaar gesmeten werkje, om de aandacht vast te houden. „Op de rand van alles” heet hij in het Nederlands. Nu, wij werden er op de rand van misselijk van!

Hoe anders is het gesteld met „The duchess and the dirtwater fox”, die bij ons onder de wonderlijke titel „De hertogin leunt op een kruik” in roulatie werd gebracht. Regisseur Melvin Frank heeft al een lange lijst van films op zijn naam staan, onder andere met Danny Kaye en Bing Crosby („Knock on Wood”, „That certain feeling”, „The Court jester”) en van korter geleden is hij bekend door de komedie „A touch of class” met Glenda

FILMNIEUWS

Fred Zinnemann is in Engeland momenteel bezig met de verfilming van „Julia”. De voornaamste rollen worden vervuld door de politieke activistes Jane Fonda en Vanessa Redgrave, terwijl Jason Robards (hoofredacteur van de Washington Post in „All the presidents men”) en Maximilian Schell er ook aan meedoen. Behalve in Engeland worden er ook opnamen in Parijs gemaakt.

Elia Kazan maakt op het ogenblik „The last tycoon”, met Robert Mitchum, Jack Nicholson en diens vrouw Angelica Huston, dochter van regisseur John Huston. Verder doen mee Robert de Niro en Tony Curtis. Producent is Sam Spiegel.

Robert de Niro is ook bezig, na „Taxi driver” opnieuw onder regie van Martin Scorsese, aan de film „New York, New York”. Zijn tegenspeelster hierin is Liza Minelli.

Alain Resnais werkt aan zijn nieuwste rolprent „Providence”, met in één van de leidende rollen Dirk Bogarde, het paradepaardje van Joseph Losey. Verder in deze film Ellen Burstyn en de beroemde engelse toneel- en filmacteur John Gielgud.

Anna Karina tenslotte gaat een rol spelen in de nieuwste film van de westduitse filmer Rainer Werner Fassbinder, die „Chinese roulette” gaat heten.

L.v.O.

Goldie Hawn en George Segal als Amanda en Charlie Malloy in „The duchess and the dirtwater fox.”

Tina Aumont als Anna in de film „Lifespan” van Alexander Whitelaw.

Maksim Moenzoek en Joeri Solomin als Derzoe Oezala en kapitein Arsenjew in de Russische film „Derzoe Oezala”.

Jackson en George Segal, die terecht veel succes had. In „The duchess...” speelt opnieuw George Segal de hoofdrol, nu met aan zijn zijde Goldie Hawn, een prima Amerikaanse van de nieuwe garde, die al in „Cactusflower” naast Ingrid Bergman en Walter Matthau haar komisch talent liet zien. George Segal speelt de oplichter Charlie Malloy, die met valsspelen de kost probeert te verdienen. Door een toeval kan hij de buit van een stel echte bankrovers achterover drukken, en als hij dan in het plaatselijk dranklokaal de grote meneer gaat uithangen, ziet hij danseres/zangeres Amanda, gespeeld door Goldie Hawn, en hij gaat geheel door het

behang. Zij echter heeft aanvankelijk alleen belangstelling voor zijn geld. Het verhaal, dat uitsluitend om de koffer geld draait, is veel te ingewikkeld om in een paar woorden te vertellen, maar het zit vol vaart en de taal die gebezigd wordt is gekruid en spits. De twee Amerikaanse topsterren zijn geweldig op dreef.

Tussen beide voornoemde films bestaan een paar merkwaardige overeenkomsten: de hoofdrolspeelsters voelen aanvankelijk niets voor hun tegenspeler, alleen een immense geldhonger. Langzaam begint bij beide dames het besef van genegenheid door te breken: Sylvia Kristel laat dat blijken door ter ere van Joe Dallessandro een zwart ondergoedje te kopen, wat haar een watekous van haar souteneur oplevert. Goldie kijkt met haar helblauwe stuiters van ogen langer dan ze zelf voor mogelijk houdt in de lepe oogjes van George Segal, als ze tijdens een vluchtpoging bij een joodse bruiloft terecht zijn gekomen, en constateert dan dat ze voor het eerst in haar harde leven echt iets voor iemand voelt. Zij uit haar liefde door onverschrokken twee bandieten die haar Charlie willen executeren, neer te schieten.

Ook in beide films een vechtsce

ne tussen vrouwen onderling: in „La marge” wat ordinar geplukhaar tussen een aantal prostituees over een zeepdoosje dat hun door hun souteneur wordt uitgereikt, alweer een detail waarbij de kijker zich desgewenst allerlei hijgerige voorstellingen kan maken. In „The duchess...” een rollebollend gevecht tussen Goldie Hawn en haar rivale over de vloer van het café, met als inzet de vraag wie er het eerst op de knie van „big spender” Malloy zat. Maar hier een oprecht geknok om den brode, waar hartelijk om te lachen valt. In „La marge” draagt Sylvia Kristel voortdurend zwarte kousen, en in „The duchess...” draagt Goldie vrijwel voortdurend één roze en één blauwe kous. Deze kousen lijken karakteristiek voor de toon van beide films: „La marge” een loodzwaar, pretentius en vervelend werkje, „The duchess...” sprankelend, vrolijk en meeslepend. Het is voor Walerian Borowczyk te hopen dat deze misstap hem snel vergeven wordt en dat hij kansen krijgt om zijn talent aan iets beters te besteden. Melvin Frank mag van ons op deze voet voortgaan en snel weer een komedie afleveren, hij heeft het geheel in de vingers!

L.v.O.

KORT EN GOED

„Face to Face”, de nieuwste film van Ingmar Bergman, die nu alweer in zijn nieuwe vaderland Duitsland bezig is met „Het slangeei”, over de tijd van vlak voor het fascisme aldaar. Bergman heeft in „Face to face” Liv Ullmann als hoofdrolspeelster, die hij door en door kent, want ze woonden vijf jaar samen en hebben een dochter. Hoe een uiterlijk geslaagde vrouwelijke psychiater zelf, door omstandigheden met haar jeugd geconfronteerd, tot een zelfmoordpoging kan komen en door net zo'n hel gaat als veel van haar patiënten, krijgt de kijker te zien in een weinig opwekkend, maar zeer herkenbaar verhaal. Liv's tegenspeler is

de man die in „Scenes uit een huwelijk” haar echtgenoot speelde: Erland Josephson. Liv Ullman in een interview in Vrij Nederland met Ab van Ieperen: „Face to face was de moeilijkste film die ik onder Bergman heb gespeeld. Het is onmogelijk om vals te spelen, omdat Bergman altijd in close-up filmt. Alles wat ik speel, wilde ik echt beleven, dat was soms ontzettend vermoeiend en aangrijpend. Ik denk, dat Bergman liever met actrices werkt dan met acteurs, omdat vrouwen hun gevoelens beter durven tonen.”

Al enige tijd in ons land in roulatie, maar toch nog best even de moeite van het vermelden waard: „Lifespan” oftewel „Levensduur”, een amerikaans-engels-nederlandse co-productie, met als regisseur Alexander Whitelaw en als producent Matthijs van Heyningen. Geheel in ons land opgenomen. Nederlandse acteurs als Eric Schneider en Fons Rademakers spelen er naast mensen als Hiram Keller en Tina Aumont. De film heeft

het wetenschappelijk onderzoek naar een serum om het leven te verlengen tot onderwerp en had makkelijk een dubieus en goedkoop werkje kunnen worden, maar is daarentegen spannend en zelfs beklemmend, met uiteraard een open einde. Nieuw voor ons land het fraaie voorkomen van Tina Aumont, die al in een aantal films heeft gespeeld, o.a. in „Casanova” van Fellini, waarin Donald Sutherland (of all people) de hoofdrol vervult.

„Derzoe Oezala”, Russische film die een Oscar voor de beste niet-amerikaanse film kreeg dit jaar, met de beroemde japanse regisseur Akira Kurosawa aan het roer. Jammer dat de film hier niet veel doet, want het is een prachtig jongensboek, over een oude woudloper die in de bossen van Siberië de leider van een russische expeditie ontmoet, en een warme vriendschap met hem sluit. Het verhaal speelt begin van deze eeuw, er wordt traag en nobel in geacteerd, en de natuuroptnamen zijn adembenemend.

L. v. O.

De belofte van Flora Purim

In de zeventig jaar van zijn bestaan heeft de jazz voortdurend opengestaan voor folkloristische invloeden uit letterlijk alle windstreken: van de Cubaanse ritmen uit de bop-periode tot de Arabische instrumenten van iemand als Yusef Lateef, en van de Spaanse melodieën van Miles Davis tot de Indiase klanken van John Coltrane. Vanuit Brazilië heeft de jazz zelfs twee maal nieuwe muzikale impulsen gekregen. De eerste keer – de bossa-nova-rage van de vroege jaren zestig – bleek die invloed achteraf niet meer dan een vrij kortstondig mode-verschijnsel. Of het net zo zal gaan met de tweede Braziliaanse golf die nu de jazz overspoelt – de beweging rond zangeres Flora Purim – valt vooralsnog moeilijk te voorspellen.

Flora Purim heeft overigens zelf een achtergrond die welhaast even cosmopolitisch is als de jazz waarin ze momenteel triomfeert (drie jaar achtereenvolgens verkozen de lezers van het Amerikaanse blad *Down Beat* haar tot beste jazz-zangeres ter wereld).

Ze groeide op als kind uit de joodse midden-klasse van Rio de Janeiro. Haar vader, zelf nog geboren in Rusland, dreef een meubelzaak en speelde in zijn vrije tijd klassiek viool. Met de inheemse Braziliaanse muziek kwam Flora slechts in contact via de twee *dienstmeisjes* van het gezin, die haar af en toe stiekem meenamen naar samba-feesten. Toen ze een jaar of negen was, hoorde ze voor het eerst jazzmuziek: haar moeder, amateur-pianiste, begon platen van Erroll Garner te kopen. Toen ze zelf muziek ging beoefenen was haar eerste voorbeeld dan ook Amerikaans: de amateur-vocal group waarin ze debuteerde vond zijn belangrijkste inspiratie in de Hi-Lo's, een befaamd close-harmony-kwartet uit Californië. Pas toen de bossa nova losbarstte, ging ze zich definitief op de Braziliaanse muziek oriënteren – daarin gesterkt door haar echtgenoot Aírto Moreira, een percussie-speler die ze in São Paulo had ontmoet.

Omstreeks 1968 emigreerden Flora en Aírto

naar New York. De bossa nova-mode op dat moment was voorbij en niemand zat op muzikanten uit Brazilië te wachten. Dat betekende dat ze, net als veel zwarte Amerikaanse musici in die tijd, niet erg kieskeurig konden zijn in het aanpakken van allerlei baantjes. Gevreesd moet worden dat Flora daarbij niet altijd even verstandig te werk ging, want in 1971 werd ze gearresteerd op beschuldiging van handel in cocaïne. Intussen had Aírto via het meespelen met mensen als Miles Davis en Cannonball Adderley een zekere reputatie veroverd, en dat stelde het tweetal begin 1972 in staat om door te breken naar landelijke bekendheid als leden van de nieuwe groep van pianist Chick Corea. „Return to Forever” heette de eerste LP van dit kwintet (ECM 1022 ST). Flora Purim vervult in de précieux-melodieuzo muziek die Corea hier maakt, een tamelijk ondergeschikte rol en ze klinkt onwennig en geremd (wie hier wel prachtig speelt is bassist Stanley Clarke). „Return to Forever” zou later de naam worden waaronder Corea en Clarke als rockjazz-vedetten wereldroem veroverden, maar aan dat muzikale geweld deed het Braziliaanse tweetal niet meer mee.

Flora Purim was inmiddels in Amerika bekend genoeg geworden om onder eigen naam platen te maken, zoals de LP „Stories to tell” (Milestone M-9058) uit 1974. Ze werkt hier samen met musici uit de rockjazz-sfeer (bassist Miroslav Vitous, toetsenspeler George Duke) en met Brazilianen als Aírto en trombonist Raul de Souza. Het resultaat is een plaat van nogal wisselvallig niveau, met als hoogtepunten twee Braziliaanse composities („Casa Forte” en „Vera Cruz”) waarin Flora bewijst dat Brazilië ook buiten de bossa nova veel moois te bieden heeft: uitbundige ritmen, gewaagde melodieën en weelderige harmonieën die zich voortreffelijk lenen tot collectieve, meerstemmige improvisaties waarin Flora's stem op gelijke voet met instrumenten als trombone en fluit meedoet. Een half jaar na het opnemen van „Stories to tell” werd Flora Purim in de gevangenis opgesloten. Haar arrestatie uit '71 had geleid tot een gevangenisstraf van drie jaar. Dat leek een levensgevaarlijke breuk in haar loopbaan te kunnen worden, want de jazz kent wel meer voorbeelden van musici die na hun eerste verblijf in de gevangenis steeds dieper in de ellende wegzakken (Billie Holiday is natuurlijk het schrijnendste geval).

Gelukkig is het met Flora anders gelopen. De musici bleven haar trouw (Aírto, Cannonball Adderley, Miroslav Vitous en George Duke gaven zelfs samen met haar een concert in de gevangenis) en uit de hele wereld ontving ze duizenden brieven van jazzliefhebbers om haar moed in te spreken. Na 18 maanden werd ze, in december '75, vrijgelaten en kortgeleden verscheen haar eerste LP na haar gevangenschap: „Open your eyes you can fly” (Milestone M-9065).

De rockjazz-invloed is, vooral op de eerste kant, nog iets sterker geworden (behalve George Duke spelen hier ook bassist Alphonso Johnson en drummer Ndugu mee), en bovendien maken de teksten af en toe op storende wijze duidelijk dat Flora een fanatiek aanhangster is geworden van de Scientology-beweging, een van de griezeligste religieuze sekten die in het regressieve klimaat van de jaren zeventig opgang maken (ook Chick Corea is volgeling van de Scientology).

Toch staan op deze plaat ook nog prachtige woordloze ensemble-improvisaties (zoals „Sometime ago” en het slot van „San Francisco River”), maar of Flora Purim de muzikale belofte die daarin besloten ligt, ooit nog helemaal waar zal maken, blijft een open vraag.

Bert Vuijsje